

NEO-LİBERALİZM ve KENTSEL/RANTSAL DÖNÜŞÜM PROJELERİ: SULUKULE ÖRNEĞİ

Nilüfer KORKMAZ* -Levent YAYLAGÜL**

Giriş

İstanbul, yüzyıllar boyunca pek çok imparatorluğa başkentlik yapmış, önemli bir şehirdir. Cumhuriyet'in kurulmasıyla birlikte başkent Ankara'ya taşınmasına rağmen, ekonomik, sosyal, tarihsel, kültürel ve turistik açıdan hâlâ Türkiye'nin en önemli kentidir. İstanbul'un da dahil olduğu büyük kentlerin temel sorunlarından birisi de gecekondulardır. 1980'li yıllarda Türkiye'de uygulanan neo-liberal politikalarla birlikte gecekonduların birer kâr ve rant kaynağı olarak görülme-ye başlamış; özellikle 1990'lı yıllarda gündeme gelen kentsel dönüşüm projeleri, 2000'li yıllarda yasal bir statüye kavuşarak uygulama safhasına geçmiştir.

Kentsel dönüşüm projelerinin uygulandığı mahallelerden birisi ise İstanbul'da Romanların ağırlıklı olarak yaşadığı, Fatih ilçesine bağlı, Sulukule Mahallesi'dir. Hükümet ve yerel yönetimler, bu mahalleyi yıkarak burada kentsel dönüşüm projesi çerçevesinde yenileme çalışmaları yapmaktadırlar. Bu projenin romanların yerleşim ve yaşam mekanları ile kültürleri ve kentin tarihsel hafızası üzerinde olumsuz etkileri vardır. Çünkü bu projenin amacı Romanların yaşam alanlarını ve koşullarını düzelterek onların yaşam kalitelerini yükseltmek değildir. Amaç, Romanları kentin 40 kilometre uzağına taşıyıp onların yaşadığı bölgeyi ellerinden alarak ve devlet eliyle soylulaştırma uygulaması yapılarak rant yaratacak mekanları küresel sermayenin ihtiyaçları ve talepleri doğrultusunda yeniden biçimlendirmektir. Elbette teorik olarak Romanların da yenilenen Sulukule'den kendilerine ev alma imkanları vardır. Fakat pratikte, işsizlik ve düzenli gelir yetersizliği ve yoksulluk gibi sebeplerle pek çok Roman'ın buradan daire almaları ne-redeyse imkansızdır.

* Dr., Antropolog.

** Doç. Dr., Akdeniz Üniversitesi İletişim Fakültesi Öğretim Üyesi.

Bu bağlamda bu makalenin amacı neo-liberal politikaların sonucu olan kentsel dönüşüm projelerinin aslında bir tür rant yaratma projesi olduğu ve kente yakın bölgelerin yerel yönetimler eliyle nasıl rantta dönüştürüldüğünü ve aynı zamanda bir etnik ve kültürel topluluğun nasıl yerlerinden edilerek asimilasyona maruz bırakıldıklarını Sulukule’de uygulanan proje çerçevesinde ortaya koymaktır.

Kent, Göç ve Sınıf

Kentler, birer yaşama alanı olarak ekonomik, politik, sosyal ve kültürel oluşumlardır. Kentsel mekanın biçimlenişinde bu faktörlerin karmaşık bir biçimde iç içe geçmiş olan etkileşimleri belirleyici olmaktadır. Kent mekanında insanların ekonomik, sosyal, siyasal ve kültürel ilişkileri, sermaye tarafından biçimlendirilmektedir. Sermaye, kendi çıkarları doğrultusunda hem sınıfsal ilişkileri hem de mekanı sürekli yeniden yapılandırır (Ocak, 1996). Bu bağlamda kentlerin oluşumu, gelişimi ve biçimlenişi ele alınan dönemin üretim tarzınca belirlenmektedir. Kent mekanlarında gerçekleşen değişim ve dönüşümler, üretim tarzlarındaki değişimler tarafından tetiklenmektedir (Castells, 1997:57; Laçiner, 1996).

Buradan hareketle kentler, kapitalist üretim ilişkilerinin egemen olduğu ve bu ilişkilerden bağımsız düşünölemeyecek mekanlardır. Bu mekanlarda bir yanda kapitalistler, diğer yanda işçi ve işsizlerden oluşan proleter sınıf yan yana yer almaktadır. Aynı zamanda, kentte beraber yaşamalarına rağmen, işçi ve kapitalist sınıflar sadece ekonomik, kültürel ve sosyal açıdan farklılaşmamakta, aynı zamanda mekansal açıdan da ayrılmaktadırlar (Karaman, 2006:71). Özellikle orta-üst sınıf üyeleri işçi sınıfını ve alt katmanları dışlayarak kendilerini diğerlerinden fiziksel ve mekansal olarak da ayırmaktadır. Bu ayrımın sembolik boyutunu Türkiye’de en iyi güvenilirlikli siteler dışı vurmaktadır. Orta ve üst sınıfın üyeleri, etrafını çevirdikleri sitelerde kendilerini dış dünyadan yalıtılmaktadırlar. Buralarda kendi seçkin ve ayrıcalıklı yaşam tarzı ve tüketim kalıplarını yaşayarak toplumsal statü peşinde koşmaktadırlar (Perouse ve Danış, 2005). Buna göre, kapitalist üretim ilişkileri sadece üretilen maddi ve kültürel zenginliklerin değil, mekanın bölüşülmesini de belirlemektedir. Bu örnekten hareketle kentsel mekanlar ve yaşam alanları kapitalist ilişkilerin ve çelişkilerin üretildiği ve yeniden üretildiği mekanlardır denilebilir. Kentler mahalle ve semtlere bölünürken bu bölünme aynı zamanda kentin sosyo-ekonomik ve kültürel açıdan katmanlaşmasını da gözler önüne serer. Farklı sınıflar ve sınıf katmanları farklı mahalle ve semtlerde yaşarlar. Eskiden kent merkezleri zengin ve egemen sınıfların, varoşlar ya da gecekondu mahalleleri ise işçi sınıfının yaşadığı mekanlardı. Gecekondu altyapı, yaşam koşulları ve hijyen açısından sefalet mahalleleridir. Bu bakımdan işçi sınıfı açısından

kent, iş ve barınma mekanlarından ibarettir. Egemen sınıf için ise kent, her türlü sosyal ve kültürel yaşamın merkezidir.

Kentsel süreçler, egemen sınıfın çıkarına olacak şekilde, uygulanan ekonomi politikaları tarafından biçimlendirilir. Bu bağlamda kapitalist toplumlarda kentler, kapitalist sınıfın çıkarına olacak biçimde düzenlenir. Kapitalist sistemin en temel özelliği emtia üretimine dayanması ve el attığı her şeyi emtialaştırmasıdır. Buna, yukarıda vurgulandığı gibi kentsel mekanlar ve yaşam alanları da dahildir. Türkiye’de kapitalizm tarafından emtialaştırılan mekan ve yaşam alanları da sermayenin daha çok kâr edebilmesi için 1980’lerden sonra yoğunluğu giderek artan bir şekilde kentsel dönüşüm projeleri adı altında, küresel sermayeye eklenilen inşaat firmalarına açılmıştır. Böylece işçi sınıfının yaşadığı kentsel alanların bir bölümü farklı ve renkli söylemlerle kentsel dönüşüm projeleri adı altında ellerinden alınmıştır. Kapitalizm açısından bir değişim değerine sahip olan bu mekanlar oralarda yaşayanlar için bir kullanım değerine sahiptir ve bu insanlar, orada kendilerini yeniden üretmektedirler. Buna göre kentler, tarihsel gelişmelere ve toplumsal mücadelelere göre sürekli yeniden biçimlenmektedir. Farklı sermaye birikim modelleri farklı kentsel biçimlenişleri de beraberinde getirmektedir. Yani kent mekanlarında meydana gelen değişim ve dönüşümler, kapitalizmin kendi içerisinde gerçekleşen yapısal dönüşümler bağlamında ekonomi, politika ve kültür arasındaki bağlantıyla ilişkisi içerisinde anlaşılabilir (Öktem, 2005).

Bu bağlamda Türkiye’de kentlerin dönüşümüne ve gelişimine bakıldığında, 1950’li yılların neredeyse bir dönüm noktası olduğundan söz edilebilir. Türkiye, 1950’li yıllara kadar köylü ağırlıklı bir toplumdur. Bu yıllara kadar sanayi alanında yeterli ve hızlı bir gelişim düzeyi yakalanamamıştır. Bu dönemden itibaren tarımda makineleşme ile birlikte köyde ortaya çıkan fazla iş gücü kentlere göç etmeye başlamış ve kentlerde yeni gelişmekte olan ithal ikameci sanayileşme modelinin ihtiyaç duyduğu ucuz işgücünü oluşturmuşlardır. Bu insanların barınma sorununun çözülmesi ve sermaye açısından emeğin maliyetinin düşürülmesi için bulunan çözüm ise gecekondudur. Böylece kamuya ait topraklar sermaye için ekstra bir maliyete neden olmadan, hatta emeğin maliyetini düşürerek, işçi sınıfının barınma sorununun çözümüne hizmet etmiştir (Görgü, 2005). Daha sonra, uygulanan popülist politikalar çerçevesinde gecekondular mahalleleri oy deposu olarak görüldüğü için gecekondular sorunu kalıcılığın ve buralarda oturanların gecekondular arazileri için tapu ve tapu tahsis belgeleri dağıtılmıştır. Böylece egemen politikaların uygulanabilmesi için işçi sınıfının rızası üretilmiştir.

1980’li yıllarda uygulanmaya başlanan neo-liberal ekonomi politikaları ve kapitalizmin küreselleşmesi süreci ile birlikte ekonomi giderek daha çok ranta da-

yanmaya ve bu süreçte geliştirilen kentsel dönüşüm projeleri ile kent alanları, sermaye tarafından daha çok rant kaynağı olarak görülmeye başladı. Bu alan inşaat sektöründe yatırımları olan sermaye açısından yatırım ve kâr alanı haline geldi (Görgü, 2005a). Böylece kentin merkezine yakın olan ve rant ve kâr kaynağı olarak görülen mahalleler kentsel dönüşüm projeleri çerçevesinde imar planları yapılarak yıkılmakta ve yerine küresel sermayenin ihtiyaç duyduğu bir yapı oluşturulmaktadır (Uzun, 2006:37). Bu yapılırken inşaat sektörü üzerinden ekonomik canlılık sağlanmaktadır (Görgü, 2005).

Yukarıda bahsedilen süreçten de anlaşıldığı gibi, kentsel dönüşüm projeleri, 1950'li yıllardan itibaren kente göç eden ve kentlerde gecekondu mahalleleri kurarak buralara yerleşen işçi sınıfının, küresel sermayenin çıkarları doğrultusunda kentte rant yaratma çabaları sonucunda kentin dışına atılması ve onların yaşam mekanları olan gecekonduların yıkılarak yerine alışveriş merkezleri, otel ve eğlence mekanları ile lüks konut inşa etme çabasıdır. Neo-liberal politikalarla birlikte kent merkezleri de daha çok piyasaya endekslenmiş ve sermaye birikiminin temel faaliyet alanlarından birisi olmuştur (Özdemir, 2005). Küresel sermaye ile işbirliği içerisindeki yerli sermaye grupları, bu projenin destekçileridir. Bir anlamda kâr oranları düşme eğiliminde olan sermaye, kentleri yeniden düzenleyerek yeni ekonomik faaliyet alanları yaratmaktadır. İstanbul'da ise 1980'li yıllardan itibaren siyasal iktidarlar, "İstanbul'u küresel bir kent yapmak" söylemiyle meşrulaştırdıkları uygulamalarla kültürel ve fiziksel açıdan kenti dev bir şantiyeye dönüştürmüşlerdir (Yavuz, 2006:66). Bu biçimlendirme, özel sektör değil de belediyeler veya TOKİ gibi kamu kuruluşları eliyle de yapılsa sonuç değişmemektedir. Amaç iç ve dış sermayenin kârını artırmak ve kentsel alanları sermayenin çıkarına olacak şekilde yeniden biçimlendirmektir. Yaratılan rantlar, siyasal mekanizmaya dayalı olarak kamu eliyle özel sektöre aktarılmaktadır (Çaralan, 2003). Bu sürecin aktörü olan liberal/muhafazakar partiler, Türkiye'de mekanın emtialaştırılarak rant kaynağı haline getirilmesinde kanunî dayanağı sağlamışlardır (Tuğal, 2002).

Kentsel Dönüşüm: Sulukule Örneği

Kentsel dönüşümün uygulamaya geçilmesine yönelik yasal düzenlemeler 2000'li yıllarda başlamıştır. Bu düzenlemelere kamuoyu desteği sağlamak için, yapılması düşünülen dönüşümler, "gelişim", "yenileme", "sağlıklılaştırma" gibi vurucu kelimelerle gündeme getirilmiştir. Burada öncelikle sağlıksız olan gecekonduların tasfiye edilerek yerlerine apartmanların yapılması gündeme gelmiş ve daha sonra bu çerçevede, yıpranan tarihi ve kültürel varlıklar da bu kapsama alınarak yeni bir düzenleme yapılmıştır. Böylece hem gecekondu alanları hem de

kent merkezine yakın olmalarından dolayı yüksek rant yaratacağı düşünölen alanlarda kentsel dönüşüm projeleri başlatılmıştır. Belediyeler, 2005 yılında yapılan düzenlemelerle bu dönüşümün baş aktörü olmuşlardır (Uyar, 2005a). 2005 yılından itibaren başlayan Kentsel dönüşüm çalışmaları 2006 yılında Bakanlar Kurulu'nun aldığı bir kararla Sulukule'nin Yenileme Alanı ilan edilmesiyle hız kazanmıştır. Bu projenin hukuki dayanağını 5366 sayılı "Yıpranan Tarihi ve Kültürel Taşınmaz Varlıkların Yenilenerek Korunması ve Yaşatılarak Kullanılması Hakkındaki Kanun" oluşturmaktadır. Kentsel yenilemenin dört temel amacı bulunmaktadır: Öncelikli amaç kentsel mekandaki fiziksel çöküntüleri engelleyerek tarihi dokuyu koruyup yaşatmak; Ekonomiyi daha dinamik ve canlı hale getirmek; Kentteki insanların yaşam kalitesini artırmak ve kültürel yaşamı geliştirmek ve katılımı sağlamaktır (Erden, 2006:76). Ancak pratikteki kapitalist üretim ve bölüşüm ilişkilerine ve bunların şartlandığı kentsel yenileme ve dönüşüm projelerine bakıldığında bunların birer ideolojik söylemden öteye gitmediği görölmektedir. Bu sayılan maddeler emekçilerin dışlanması ve orta üst sınıfların yaşamını olumlu yönde etkilemek üzere gerçekleştirilmektedir. Benzer şekilde hem tarihi yapıların yer aldığı hem de tarihsel açıdan önem taşıyan Sulukule'de de yalnızca risk altındaki binalar yıkılıp yerine depreme dayanıklı binalar yapılmamakta; bunun yanında, turizm, otel ve alışveriş amaçlı düzenlemeler ön plana çıkarılmaktadır.

İstanbul Büyükşehir Belediyesi, Fatih Belediyesi ve TOKİ'nin işbirliği ile Kentsel Dönüşüm Projesi'nin uygulanacağı alanlardan birisi olan Sulukule'de bu kapsamda 86 bin 760 metrekare büyüklüğündeki toplam 355 parsel TOKİ tarafından dönüőtürülecektir. Proje kapsamında eski binalar yıkılacak, yerlerine yeni apartmanlar inşa edilecek ve bazı binaların da restorasyonu gerçekleştirilecektir. Bu proje toplam 571 aileyi ilgilendiriyor ve bunlardan 250'si mülk sahibi konumundadır (Canıpek, 2009).

İstanbul'un enformel müzik ve eğlence hayatını ve roman kültürünü içinde barındıran Sulukule, bir çöküntü bölgesi olarak kabul edilerek kentsel yenileme projesi kapsamında dönüőüme uğramıştır. Sulukule bu kapsamda "donatıları yasal standartların altında bulunan" yerleşim alanlarının iyileştirilmesi kapsamında ele alınmaktadır. Benzeri uygulamalarda da iddia edildiğine göre, bölgenin yerleşim koşulları sağlıksızdır ve bölgedeki sağlıksız konutlar yıkılarak yerine sağlıklı binalar, parklar, alışveriş merkezleri, otoparklar ve sosyal tesisler inşa edilecektir. Bölgede binası ya da arsası bulunan insanlara ise bunların karşılığında kentin başka bir bölgesinde TOKİ tarafından yapılan toplu konutlardan daire verilecektir. Sahip olunan arsanın büyüklüğüne göre, kimine ekstra para ödenecek ve yahut kimisi de devlete üste para verecektir (Uyar, 2005). Böylece burada bir soy-

lulaştırma olgusundan bahsetmek de mümkün olmaktadır. Soylulaştırma, çöküntüye uğramış kent içi yerleşim alanlarındaki mekansal ve sınıfsal ayrışmayı dile getirmek için kullanılmaktadır. Kentsel yenileme projeleri ile yeni orta sınıfların bu bölgeye olan ilgisi artmakta, kentsel rantın yükselmesi sonucunda işçi sınıfı bu bölgede yaşayamaz hale gelmektedir (Şen, 2005).

Fatih Belediyesi öncelikle Sulukule'nin mevcut yapısının sağlıksız olduğuna vurgu yapmakta daha sağlıklı bir bölge vaat ederek Sulukule'nin yıkımını meşrulaştırmaktadır. Görüntü açısından çirkin, yapılaşma açısından çarpık olması ve sağlık ve hijyen koşullarına uymaması ve buraların asayiş açısından da güvensiz alanlar olduğu gerekçe gösterilmektedir. Sağlıklı bir alt yapı ve güzel, temiz, hijyenik yaşam alanları, rekreasyon alanları vaat eden proje, söylemiyle ve vaat etikleriyle kendisini meşrulaştırmaktadır. Böylece çöküntü alanı ilan edilen kent merkezlerine yakın mahalleler, Sulukule'de olduğu gibi, yıkılarak, buraları, orta ve üst sınıf mensuplarını etkileyip çekecek şekilde soylulaştırılmakta buralar tarihi açıdan restore edilerek yabancılar için turistik ve ticari amaçla yeniden düzenlenmektedir (Türkün ve Kurtuluş, 2005:14).

Tüm bunların ötesinde önemli bir noktaya değinmek gerekir. Ülkede egemen olan üretim ve bölüşüm ilişkilerine ve devletin değişen rolüne bakmadan sadece projeye ve vaat etiklerine bakmak, politik açıdan insanları yanılgıya götürür. Çünkü kentsel dönüşüm projelerinin asıl amacı kentsel çöküntü ve sağlıksız bölgeleri yenileyerek buraları içinde yaşayanlar açısından sağlıklı ve insanî yaşam koşullarına kavuşturmak değildir. Böylesi bir işlev, sadece sosyal bir devletin işlevi olabilir. Oysa neo-liberal devlet, üretim ve bölüşüm ilişkilerine müdahale ederek bölüşüm ilişkilerini sermayenin lehine olacak şekilde yeniden düzenlemektedir. Bir taraftan devletin ekonomiye müdahale etmemesi gerektiği yönündeki liberal amentüyü tekrarlayan neo-liberal devlet (daha doğrusu siyasetçiler), sosyal harcamaları kısmakta ya da işçi sınıfı lehine olan sosyal amaçlı masrafları kısarken öte yandan eskiden olduğundan daha güçlü bir şekilde küresel sermayenin lehine olacak şekilde ekonomik, siyasal, sosyal ve kültürel alanlara düzenlemeler yapmak için daha aktif görevler üstlenmektedir. Kentsel dönüşüm ve yenileme projelerini de bu bağlamda düşünmek ve ele almak gerekir. Üretim ve bölüşüm ilişkilerinin neo-liberal politikalar bağlamında biçimlendirilmesinin neticesinde bu tip projeler gündeme gelmiştir. Bölge yenilendikten sonra buraya yeniden zengin ve seçkin sınıfın üyelerinin çekilmesi amaçlanmakta ve kentsel mekan küresel sermayenin ihtiyaçları çerçevesinde yeniden biçimlendirilmektedir (Güzey, 2009). Bu biçimlenmeyle İstanbul'da finans, iş, eğlence, turizm ve alışveriş merkezlerinin yoğunluklu olduğu bir kent öngörülmekte, Batı'nın zengin sınıflarının rağbet

edeceği pahalı bir kent yaratılırken bu koşullara sahip olmayan kent emekçi sınıfları kentin dışına, uzağına atılmakta ve onların yerleşim alanları bu şekilde ellerinden alınmaktadır. Neo-liberal politikalar, Türkiye gibi bağımlı konumdaki ülkelerde, sanayileşmeyi ve kalkınmayı ülkenin ve toplumun gündeminden çıkarıp ülkeyi küresel sermayenin açık pazarı haline getirmektedir. Artık sanayileşme gündemden kalktığı için, 1950'li yıllardan 1980'lere kadar uygulanan ithal ikameci dönemde sanayinin ihtiyaç duyduğu ucuz işgücünün barınma sorununu gideren gecekondu mahallelerinin işlevleri de değişmiştir. Ülke ve mekan artık sanayinin değil, finans sektörünün ihtiyaçları doğrultusunda yeniden şekillendirilmektedir. Dolayısıyla kentsel dönüşüm projelerinin amacı, mekanı, üzerinde yaşayanlar için dönüştürmek değil, aslında kent merkezine yakın olan ve dolayısıyla rant yaratma ihtimali yüksek olan alanların emekçilerin elinden alınmasıdır. Kentsel dönüşüm projesi ve bu tip projelerin yaratılması için sunulan gerekçeler sadece bu gaspı meşrulaştırır birer söylemden ibarettir. Çünkü kentsel dönüşüm projesi gerçekleşikten sonra rantlar yükseldiği için bu bölgede kent yoksullarının yaşama ve ev edinme imkanları kalmamaktadır. 1990'lı yılların sonlarından itibaren kentsel dönüşüm ve kentsel yenileme projeleri şu anda iktidarda olan AKP'nin ve ona öncülük eden partilerin 1994 yılında yerel yönetimleri ele geçirmesiyle artmıştır. Özellikle 2002 yılında yapılan seçimlerde AKP'nin hükümeti kuracak çoğunluğu ele geçirmesiyle birlikte küresel sermayenin çıkarları doğrultusunda kentsel dönüşüm ve yenilenme projelerinin hukuki altyapısı oluşturularak yıkımlara ve yenilemelere hız verilmiştir. Bu yolla AKP, kendi yandaşı olan girişimcileri ve orta sınıfı ekonomik olarak desteklemektedir. Bu bağlamda yerel yönetimler ve TOKİ yetkiyi ellerinde bulundurmaktadır ve siyasal yolla kentsel rant yaratılmaktadır.

Benzer şekilde AKP'li olan Fatih Belediyesi kentsel dönüşüm projesini uygulamaya başladığında yıkım kararının ardından kamulaştırma çalışmalarına başlanmıştır. Bu çerçevede Sulukule'deki iki mahallede (Neslişah ve Hatice Sultan Mahalleleri) mevcut binaların ve arazilerin yarısı el değiştirmiştir. Sulukule'nin yerlisi olan ancak bölgede kiracı olarak oturan 346 aileden oluşan Romanlar kentin dışında TOKİ tarafından Gaziosmanpaşa Taşoluk'ta 197 bin 923 metre-karelik alanda inşa edilen konutlara 'borçlandırılarak' taşınırlarken belediyede görevli ya da AKP'ye yakın bazı kişiler ve tarikat liderleri, üçüncü şahıslar adına Sulukule'deki yıkılacak binaları satın almaya başlamışlardır. Çünkü Fatih Belediyesi tarafından kamulaştırma bedeli olarak binaların metrekaresi için 500 TL ödenmekte ve bu ödeme planı beş yıla yayılmaktadır. Giriş katındaki dairelere metrekaresine başına 600, birinci kattakilere 700 ve ikinci kattakilere 800 TL kamu-

laştırma bedeli belirlenmiştir. Bu durumda belediyeye ve AKP'ye yakın olan üçüncü şahıslar, bu fiyatın biraz üzerinde bir fiyatla Sulukule'deki binaları Romanlardan almışlardır. Bu yapılar buranın sakinlerini gönüllü olarak bölgeyi terk etmeye (İslam, 2006:45) zorlamaktadır. Görünüşte bölgede yaşayanların kendi rızaları ile arsa ve evlerini sattıkları görülmektedir ancak bu onlara sunulan en iyi alternatiftir. Aksi takdirde kayıpları daha büyük olabilecektir. Böylece literatürdeki soylulaştırma (gentrification) kavramsallaştırması da pratikte karşılığını bulmaktadır. Soylulaştırmanın iki temel şartı olan fiziksel çöküntü alanının fiziksel olarak yenilenmesi ve sosyal sınıflar açısından, yenilenen bölgenin daha yüksek bir sosyal sınıfın üyelerinin eline geçmesi (Ergün, 2006: 15) şartları gerçekleşmiş olmaktadır. Kentsel yenileme projesi çerçevesinde Sulukule'ye TOKİ tarafından 665 adet konut ve 45 adet dükkan inşa edilecektir. Ancak yukarıda da belirttiği üzere Sulukule'nin % 50'si halihazırda el değiştirmiş durumdadır (Dağlar, 2009). Roman vatandaşların evlerini ve arsalarını ellerinden alanlar, 339 konut için Sulukule 1. Etap Kentsel Dönüşüm için sözleşme imzalamış durumdadır. Villa tarzı apartmanlar için belirlenen fiyatlar ise 70 ila 125 bin TL arasında değişmektedir. Buna göre net 55 metrekarelik bir dairenin fiyatı 70 bin TL; 75 metrekarelik dairenin fiyatı 100 bin TL ve 110 metrekarelik dairenin fiyatı 125 bin TL'dir. Teorik olarak Sulukule'nin yerlilerinin de bu dairelerden alma hakları var. Bunun için Romanların belediyeye 10 yıllığına borçlanmaları gerekiyor. Ancak büyük bir çoğunluğunun 10 yıl boyunca borçlarını ödeyecek şekilde düzenli bir gelirleri yoktur.¹ Çünkü Sulukule her şeyden önce bir yoksul emekçi mahallesidir. Çoğunun düzenli ve sürekli bir geliri olmadığı gibi kentte tutunacakları bir eğitim donanımları da yoktur. Buralardaki eğlence evlerinin² devlet tarafından 1990'lı yıllarda kapatılması ve ekonomik faaliyetlerde kullanılan at arabalarının yine devlet eliyle toplanması mahalle halkını daha da yoksullaştırmıştır. Şimdiki durumda kiralar 100 TL ile 300 TL arasında değişmektedir. Kentsel dönüşüm sonucunda kiralar ve rant yükselmiş olacağından eski sakinlerin mahallede tutunma şansları yoktur. Bu-

1 <http://wowturkey.com/forum/viewtopic.php?t=39098> 3 Haziran 2009.

2 Eğlence evleri, müzik, dans, meyve ve rakı ikramından oluşan ve bu tip hizmetlerin romanlar tarafından sunulduğu evlerdir. Genellikle aile işletmesi şeklinde olan bu evlerde baba ve erkek çocuklar müzik aletleri çalmakta ve kızlar da dans etmektedir. 1992 yılında bu tip evler, polis tarafından gösterilen güvenlik ve asayiş gerekçesiyle kapatılmıştır. Bu durum romanların işsiz kalmasına ve yoksullaşmasına neden olan önemli bir gelişmedir. Çünkü romanların çoğunun eğlence sektörü dışında yapabilecekleri işlere ilişkin herhangi bir mesleki formasyonları olmadığı için bu durum, romanların daha da yoksullaşmasına neden olmuştur. Bu gelişmelerle Romanlar ancak işportacılık, kağıt toplama gibi marjinal işlerle uğraşmak zorunda kalmışlardır (Foggo, 2007:41).

radaki insanlar kendi içlerinde dış dünyaya karşı dayanışma içinde varlıklarını birlikte üretmektedirler. Yoksul emekçi ve işsizlerin yaşadığı bölge, dışlanma ve yaratılan olumsuz imajlarla her gün daha büyük bir sefaletin içerisine sürüklenmektedir (Güzey, 2009).

Evlerinden çıkmamak için bazı Sulukule sakinlerinin direnmelerine karşı belediye ve zabıta ekipleri baskın yaparak mahallede yıkım emri henüz çıkmamış bazı evler de dahil olmak üzere pek çok evi yıkarak mahallenin elektrik ve suyunu da kesmiştir. 2007 yılında başlamak üzere Sulukule'deki mahallelerdeki yıkım faaliyetleri yüzde seksenleri aşmış durumdadır (Emir, 2008).

Sulukule, yüzlerce yıldır Romanların yaşadığı bir yerleşke. Mahalle hem yerel kültürel kimlik hem de mimari açıdan önemli bir mahalledir. Burası kültürel açıdan da müzik ve dansın geliştirildiği bir alandır. Romanlar ve Sulukule aynı zamanda Türkiye'deki kültür endüstrisi için bir kültürel malzeme kaynağıdır. Müziğin yanında sinema ve televizyonlar da Romanların yaşantısının yer aldığı kitle kültürü ürünlerine bolca yer vermektedir.³ Kentsel dönüşüm projeleri ile sadece in-

3 Sulukule Türkiye'nin eğlence ve hizmet sektöründe çok önemli bir yere sahiptir. Bugün Türkiye'deki popüler kültür/kitle kültürü ürünlerinde roman kökenli pek çok icracı yer almaktadır. Sadece icra ettikleri müzik ve danslarla değil, bütün bir yaşam biçimiyle de roman kültürü sinema ve televizyon için de bir esin kaynağı olmuştur. Özellikle Müjdat Gezen'in Darbukatör Baryam (Bayram değil) tiplemesiyle gündeme getirdiği tipleme ve onun içinden çıktığı roman mahallesi ve kültürü sinema ve televizyon dünyası için malzeme sağlamıştır. Gerek sinema serisi olan Gırgiriye, gerekse de televizyon dizisi olan Cennet Mahallesi ve televizyon parodisi olarak yayınlanan Darbukatör Bayram, uzun süre izleyicileri ekran başına çekmiştir ve hatta tekrar yayınlanan bölümler ilk günün heyecanı ve keyfiyle yeniden izlenmektedir. Önceleri Müjdat Gezen'in "Darbukatör Baryam" adıyla parodileştirdiği roman tipi izleyiciden çok büyük bir reaksiyon almıştır. Bunun üzerine yapımcı ve yönetmen Türker İnanoğlu, bu tipten esinlenerek 1981 yılında, Sadık Şendil'e yeni bir senaryo yazdırmış ve Gırgiriye adlı sinema filmini yapmıştır. Filmde birbiriyle düşman ancak çocukları birbirine aşık olan iki roman ailesinin yaşadıkları, komik bir dille beyaz perdeye yansımıştır. Filmde Müjdat Gezen başta olmak üzere, Münir Özkul, Adile Naşit, Gülşen Bubikoğlu, Perran Kutman, Aysen Gruda, Şener Şen, Şemsi İnkaya gibi Türk tiyatro ve sinemasının önemli isimleri rol almıştır. Filmin müziklerini Hürşit Yenigün yapmış ve bu ilk filmi ünlü sinema oyuncusu ve aynı zamanda yönetmen olan Kartal Tibet yönetmiştir. Sevimli karakterleri, sıcak hikayesi ve getirdiği mizah anlayışı ile izleyicilerin beğenisini toplayan filmin gişe başarısı ve dağıtımçı şirketlerden gelen talep üzerine, yine 1981 yılında yapımcı Türker İnanoğlu, Gırgiriye'de Şenlik Var isimli ikinci filmi yine Kartal Tibet'in yönetmenliğinde gerçekleştirmiştir. Aynı oyuncularla aynı hikayenin devamı olan bu film de aynı ticari başarıyı yakalamıştır. 1983 yılında Temel Gürsu'nun yönetmenliğinde Türker İnanoğlu, Gırgiriye'de Cümbüş Var isimli filmi yine Sulukule'de arasında çekmiş ve bu film yine büyük bir izleyici kitlesine ulaşmayı başarmıştır. 1984 yılında Gırgiriye'de Büyük Seçim ismiyle serinin dördüncü ve son filmini çekmiş-

sanlar kendi yaşadıkları bölgeden sökülüp atılmamakta, aynı zamanda fiziksel çevre daha fazla kâr için tahrip edilmekte ve bir topluluğun kültürü ve kimliği ile birlikte tarihsel ve mekansal hafıza da yok edilmektedir (Araz, 2009). Oysa Romanlar Sulukule’de yaklaşık 11. yüzyıldan beri yaşamaktadırlar.

Sonuç

Kentsel dönüşüm projesinin uygulandığı Sulukule, kentte yaratılan rantın bir örneği olarak hayata geçirilmiştir. Bu bağlamda Romanların yaşam alanlarını ve koşullarını iyileştirmek yerine, onlar kentin dışına atılarak onların kent merkezine yakın olan bölgeleri rant aracı olarak siyaset aracılığıyla el değiştirmiştir. Böylece işçi sınıfın üyeleri olan ve çoğunluğu eğlence ve hizmet sektöründe enformel olarak çalışan Sulukuleliler kendi yaşadıkları bölgenin dışına kentin uzağına atılmışlardır. Bu durum, yeni bir dışla[n]ma örneğidir. Böylece kentsel dönüşüm projelerinin aslında birer rantsal dönüşüm olduğu ortaya çıkmaktadır. Mahallelerinden ayrılmak istemeyen ve direnen Sulukuleliler, binalarının yıkılması, elektrik, telefon ve suların kesilmesi yoluyla mahalleden atılmıştır. Sulukule sadece etnik ve kültürel bir topluluğun tarihsel yaşama alanı değil, aynı zamanda hem üç büyük imparatorluğun tarihi eserlerinin bulunduğu bir mekan hem de bir sit alanıdır. Dolayısıyla soylulaştırma mantığı çerçevesinde Sulukule çöküntü alanı ilan edilerek yerlerinden edilen Romanlar, topluma işgalci gibi gösterilerek, yapılan talan meşrulaştırılmıştır. Çöküntünün nedeni, ekonomik zorluklardan dolayı, binaların zamanında onarıl[m]aması, bakımlarının yapılamaması sonucunda binaların ve mahallelerin eskimeye ve çökmeye başlamasıdır. Çöküntü bölgeleri genellikle marjinal grupların yaşadığı ve yaşamak için yasadışı faaliyetlerde buldukları mekanlar olarak lanse edilmektedir. Böylece, toplumsal bir sonuç olan varoş olgusunu ve burada yaşayanları yaratan kapitalist süreçler gizlenmekte ve burada

tir. Bu film de yine romanların çeri başı seçimleri etrafında dönen iki düşman ailenin komik hikayesini anlatmaktadır. Bu film de diğerleri gibi büyük bir ticari başarı sağlamış ve Sulukule ve romanları Türk Sineması içinde unutulmaz bir yere taşımıştır. Türk Sinema tarihinin klasikleri arasında yer alan Gırgiriye serisi yine pek çok parodi ve televizyon dizisine de kaynaklık etmiştir. Müjdat Gezen 1980’li yıllar boyunca Darbukatör Baryam tiplerini parodilerinde kullanmıştır. 2004 yılında başlayan ve yaklaşık 120 bölüm devam eden Cennet Mahallesi de aslında Gırgiriye’den esinlenen hikayesi ile büyük izleyici başarısı elde etmiştir. Bunun yanında, Cennet Mahallesi dizisinin başrol oyuncularının jüri üyeliği yaptığı ve roman vatandaşların yarışmacı olarak katıldıkları, ille de Roman Olsun gibi yarışma programlarıyla ve bireysel roman kökenli popüler kültür karakterleriyle Sulukule bir zamanlar Türkiye’sinin kültürel açıdan esin kaynağı olmayı sürdürmüştür. (<http://www.turkerinanoglu.com/english/inside/yasamoykusu/3f.html> - 3 Haziran 2009).

yaşayanlar kendi koşullarından sorumlu tutulmaktadır. Oysa varoşlar ve çöküntü alanları kentsel doku içerisindeki sınıfsal ayrışmanın, parçalanmanın ve dışlanmanın göstergesidir. Ancak bu tip yaşam alanları ekonomik ve sosyal süreçlerden soyutlanarak güvenlik sorunu çerçevesinde ele alınmıştır. Adli ve cezai tedbirlerle “sorunlar çözülmeye” çalışılmıştır (Etöz, 2000).

Bu dönüşümün ekonomik boyutunun yanında bir de sosyal ve kültürel boyutu vardır. Kentsel dönüşüm projeleri ile kentin belli bir bölgesine yerleşmiş belli bir topluluğun veya grubun kültürü ve tarihi, Sulukule örneğinde de görüldüğü gibi, yok edilmektedir. Sosyal ve kültürel süreklilik, dışarıdan yapılan siyasi müdahale ile koparılmakta ve bu durum bir toplumsal hafıza kaybına yol açmaktadır. İnsanların farklı bölgelere göç etmek zorunda bırakılması mekansal ve toplumsal hafızayı yok eder. Bu süreçte insanlar tarihsel yaşam alanlarından kopararak apartmanlara tıktırılmakta ve onların terk etmek zorunda bırakıldıkları kent merkezine yakın alanlar, seçkinler için yeni iş ve yaşam alanları haline getirilmektedir. Böylece kentsel dönüşüm projeleri sermaye açısından yeni bir sermaye birikim modeli olan neo-liberalizme denk düşen ve mekanda yansımalarını bulan bir politikadır. Bu politikaların kent emekçi ve işsizleri üzerindeki etkisi öncelikle artan işsizlik, yoksulluk ve gelir dağılımındaki bozulma olarak ortaya çıkmaktadır (Şenses, 1998) ve bu süreçte geliştirilen “kentsel dönüşüm projeleri” ile de giderek emekçilerin başını soktukları evleri de ellerinden alınmaktadır. Sulukule örneğinde olduğu gibi dönüştürülen kentsel alanlar, kapitalizmin doğal sonucu olan sınıfsal ayrışmanın mekandaki yansımasıdır.

KAYNAKÇA

- Araz, Erkan (2009). “Sulukule’yi Aldılar Darbukamı Kırdılar”. Evrensel.
<http://www.tumgazeteler.com/?a=5054111-3> Haziran.
- Canıpek, Serdar (2009). “Sulukule’ye Yeni Çehre”
<http://www.tumgazeteler.com/?a=1278842> 3 Mayıs
- Castells, Manuel (1997). Kent, Sınıf, İktidar. Çev: Asuman Erendil. Ankara: Bilim Sanat Yayınları.
- Çaralan, İhsan (2005). “Kentsel Dönüşüm ve Yıkımlar”. Evrensel. 8 Haziran.
- Çaralan, İhsan (2003). “Bu Hesap Bozulmalı”. Evrensel. 26 Ocak.
- Dağlar, Ali (2009) “İşte Sulukule’nin Rantsal Dönüşümü”.
<http://www.hurriyet.com.tr/gundem/11232807.asp> 3 Mayıs
- Emir, Bayram (2008). “Power Cuts in Sulukule Draw ire of Inhabitants”.
<http://www.todayszaman.com/tz-web/detaylar.do?load=detay&link=151677-&bolum=101>
- Erden, Dilek (2006). “Kentsel Yenileme Projelerinin Gentrification Hedefleri ve Etkileri”. İ-

- tanbul'da 'Soylulaştırma' Eski Kentin Yeni Sahipleri (içinde). Der.: David Behar ve Tolga İslam. İstanbul: Bilgi Üniversitesi Yayınları. 75-79.
- Ergün, Nilgün (2006). "Gentrification Kuramlarının İstanbul'da Uygulanabilirliği". İstanbul'da 'Soylulaştırma' Eski Kentin Yeni Sahipleri (içinde). Der.: David Behar ve Tolga İslam. İstanbul: Bilgi Üniversitesi Yayınları. 15-30.
- Etöz, Zeliha (2000). "Varoş: Bir İstila, Bir Tehdit!". Birikim. Sayı: 132 (Nisan). 49-53.
- Foggo, Hacer (2007). "The Sulukule Affair: Roma Against Expropriation". Roma Rights Quarterly. Number:4. 41-47.
- Görgü, Elif (2005). "İstanbul Sermaye İçin Dönüştürülüyor". Evrensel. 28 Temmuz.
- Görgü, Elif (2005a). "Mortgage: Kira Öder Gibi Evsiz Kalma Sistemi". Evrensel. 9 Ekim.
- Güzey, Özlem (2009). "Sulukule'de Kentsel Dönüşüm: Devlet Eliyle Soylulaştırma". <http://old.mo.org.tr/mimarlikdergisi/index.cmf?sayfa=mimarlik&DergiSayi=360&ReclD=2002>
- İslâm, Tolga (2006). "Merkezin Dışında: İstanbul'da Soylulaştırma". İstanbul'da 'Soylulaştırma' Eski Kentin Yeni Sahipleri (içinde). Der.: David Behar ve Tolga İslam. İstanbul: Bilgi Üniversitesi Yayınları. 43-58.
- Karaman, Aykut (2006). "Soylulaştırmanın Kent Planlama Dinamiklerine Etkileri". İstanbul'da 'Soylulaştırma' Eski Kentin Yeni Sahipleri (içinde). Der.: David Behar ve Tolga İslam. İstanbul: Bilgi Üniversitesi Yayınları. 71-74.
- Laçiner, Ömer (1996). "Kentlerin Dönüşümü". Birikim. Sayı: 86-87 (Haziran-Temmuz). Ss.: 10-16.
- Ocak, Ersan (1996). "Kent'in Değişen Anlamı". Birikim. Sayı: 86-87 (Haziran-Temmuz). Ss.: 32-41.
- Öktem, Binnur (2005). "Küresel Kent Söyleminin Kentsel Mekanı Dönüştürmedeki Rolü". İstanbul'da Kentsel Ayrışma (içinde). Yayına Hazırlayan: Hatice Kurtuluş. İstanbul: Bağlam. 25-76.
- Özdemir, Maya Arıkanlı (2005). "Kentsel Dönüşüm Sürecinde Eski Bir Gecekondu Mahallesi: Karanfilköy-Kentlere Vurulan 'Neşter'ler". İstanbul'da Kentsel Ayrışma (içinde). Yayına Hazırlayan: Hatice Kurtuluş. İstanbul: Bağlam. 187-238.
- Perouse, Jean François ve Danış, A. Didem (2005). "Zenginliğin Mekanda Yeni Yansımaları: İstanbul'da Güvenlikli Siteler". Toplum ve Bilim. Sayı:104. 92-123.
- Şen, Besime (2005). "Soylulaştırma: Kentsel Mekanda Yeni Bir Ayrışma Biçimi". İstanbul'da Kentsel Ayrışma (içinde). Yayına Hazırlayan: Hatice Kurtuluş. İstanbul: Bağlam. 127-159.
- Şenses, Fikret (1998). "Kriz, Dış Yardım ve Neo-Liberal Politikalar". Toplum ve Bilim. Sayı: 77. Yaz. Ss.:29-43.
- Tuğal, Cihan (2002). "Enformalitenin ve İslamcılığın Kenti Yeniden Kuruluşu: Hakim Kentin Ötekileri". Birikim. Sayı: 154 (Şubat). Ss.: 56-67.
- Türkün, A. ve Kurtuluş, H. (2005). "Giriş". İstanbul'da Kentsel Ayrışma (içinde). Yayına Hazırlayan: Hatice Kurtuluş. İstanbul: Bağlam. 9-24.
- Uyar, Necati (2005). "Boyamadan Yıkıma". Evrensel. 18 Ocak.

- Uyar, Necati (2005a). "Ya Yıkım Ya Tasfiye". Evrensel. 30 Ağustos.
- Uzun, Nil (2006). "İstanbul'da Seçkinleştirme (Gentrification): Örnekler ve Seçkinleştirme Kuramları Çerçevesinde Bir Değerlendirme". İstanbul'da 'Soylulaştırma' Eski Kentin Yeni Sahipleri (içinde). Der.: David Behar ve Tolga İslam. İstanbul: Bilgi Üniversitesi Yayınları. 31-42.
- Yavuz, Nuran (2006). "Gentrification Kavramını Türkçeleştirmekte Neden Zorlanıyoruz?". İstanbul'da 'Soylulaştırma' Eski Kentin Yeni Sahipleri (içinde). Der.: David Behar ve Tolga İslam. İstanbul: Bilgi Üniversitesi Yayınları.59-69.

